

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:272-475.2

DOI: 10.15407/rksu.23.154

Світлана Володимирівна Зінченко,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу рукописів і стародруків

Національного музею у Львові імені Андрія Шептицького

ORCID: 0000-0003-1014-0309

e-mail: zinsvitlana@ua.fm

Євген Костянтинович Чернухін,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник

відділу фонду юдаїки Інституту рукопису

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ORCID: 0000-0003-4906-0787

e-mail: geikle@hotmail.com

Олена Михайлівна Гальченко,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник відділу кодикології

та кодикографії Інституту рукопису

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ORCID: 0000-0003-1020-4675

e-mail: irnbuv@gmail.com;

Galchenko@nbuv.gov.ua

РУКОПИСНА ПАМ'ЯТКА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ГОМІЛЕТИКИ XV ст. ІЗ МОНАСТИРЯ СВ. ЕГІДІЯ В НЮРНБЕРЗІ: ADDENDA ET CORRIGENDA ДО НАУКОВОГО ОПИСУ

Мета роботи. Дослідити структуру, зміст, окремі текстологічні особливості, провенієнції, супутні записи й помітки латинського рукопису доби пізнього Середньовіччя, проаналізувати конструкцію кодексу та матеріали, використані для його створення. Встановити час написання та оправлення рукопису, а також локалізувати місце його виготовлення. **Методологія передбачає** комплексне використання статистичного, порівняльного, емпіричного методів до-

слідження, методу джерельної евристики, а також залучення спеціальних методів кодикології та бібліопегістики з урахуванням регіональних особливостей побутування кодексу. **Наукова новизна.** Вперше проведено детальне візуальне та текстологічне вивчення структури тексту. Представлено інформацію стосовно конструкції та особливостей виготовлення кодексу (книжного блока, оправи), фізичного стану та збереженості його складових. Висловлено нові припущення щодо авторства окремих текстів та подальшої їх атрибуції. Вперше наведено й прокоментовано супутні записи, представлено ілюстрації, локалізовано місце виготовлення кодексу та його оправи, уточнений час їхнього створення в межах семи років. **Висновки.** Кодекс містить бесіди на 26 знаменних свят церковного календаря «зимової доби» – від дня св. Андрія до дня Тіла і Крові Христових. Низку бесід атрибутовано ще укладачами кодексу як твори Якова Воразинського. Кодекс оправлено в дерев'яні дошки, поволочені світлою шкірою зі сліпим тисненням та оздоблені металевою фурнітурою. На верхній кришці – пергаменна наклейка із заголовком у мідній фенестрі. На початку кодексу, в ініціалі, розміщено мініатюру із зображенням священнослужителя з книжкою. Кольорові ініціали виконано синьою, червоною фарбами і сусальним золотом у стилі оздоблення тогочасних рукописів та інкунабул. Вкладний запис свідчить про передавання рукопису до монастиря св. Егідія в березні 1472 р. Місцем виготовлення кодексу та його оправи, найвірогідніше, також був бенедиктинський монастир св. Егідія в Нюрнберзі в 1465–1472 рр. Найбільш імовірними джерелами надходження кодексу до Києва могли бути колекція Шодуарів, книгозбірня римо-католицької семінарії або бібліотека римо-католицьких єпископів, що входили в 1920-ті роки до зібрання Волинського державного музею в Житомирі, яке згодом було передане до фондів НБУВ.

Ключові слова: гомілетика, монастир св. Егідія в Нюрнберзі, латинські рукописи, Середньовіччя, оздоблення оправ.

Актуальність дослідження обумовлена недостатністю вивчення окремих рукописних кодексів, складених латинською абеткою, які зберігаються у фондах бібліотек і музеїв України, браком відомостей стосовно історії їхнього надходження, створення та побутування. Дослідження таких пам'яток сприятиме більш об'єктивному висвітленню як книжкової традиції Західної Європи та історії і культури України загалом, так й історії української книжності та мистецтва зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Наявні дотепер нечисленні публікації, дотичні до кодексу, містили лише короткі описи рукопису й мали узагальнюючий характер, що сприяв формальному введенню пам'ятки до наукового обігу. Єдина стаття О. Охріменка, присвячена саме цьому рукопису, радше висвітлює частину історії монастиря св. Егідія в Нюрнберзі, аніж досліджує рукопис, не даючи відповіді на питання, поставлені авторами пропонованої розвідки, і через брак розгляду матеріальної складової кодексу доволі необ'єктивно висвітлює історію його створення та безпідставно приписує авторство тексту Генріху Гульпенському (1409–1435), церковному письменнику XV ст.

Мета дослідження – якнайповніше дослідити кодекс, зокрема його текстологічні особливості, провенієнції, використані для його створення матеріали, та на підставі отриманих результатів установити час написання й оправлення рукопису, а також локалізувати місце його виготовлення.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні з розвитком методології, практики та інструментарію кодикологічних досліджень стає можливим проведення

ґрунтовнішого вивчення рукописних пам'яток, які зберігаються у фондах наукових бібліотек і музеїв України. Цьому сприяють як публікації різноманітних каталогів на паперовій основі, так і доступ до тих із них, що зберігаються на електронних носіях (віртуальні публікації пам'яток, бази даних із різних галузей книгознавства тощо).

Якщо на початку і впродовж усього ХХ ст. відбувався процес емпіричних накопичень знань і тотальне описування рукописів великими колекціями, то нині з'явилася можливість детальніше дослідити окремі пам'ятки й зробити значні уточнення щодо історії їхнього створення, побутування, текстологічних і палеографічних особливостей задля уникнення попередніх неточностей.

Порушення методології та методів наукового дослідження може призвести до припущень і помилкових висновків, як це сталося із вивченням кодексу «*Sermones de sanctis tempore hiemali*», який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського під шифром «Ф. І. № 4783». На жаль, таку практику необґрунтованих гіпотез демонструє стаття молодого дослідника Олександра Охріменка, надрукована в минулому випуску наукового збірника «Рукописна та книжкова спадщина України» [8]. Стаття викликала цілком очікувану низку зауважень із боку вітчизняних фахівців у царині палеографії та кодикології. Адже йдеться про склад, авторство, датування та особливості виготовлення надзвичайно цікавого кодексу XV ст., що надійшов до Києва з Волинського державного музею на початку 1930-х років.

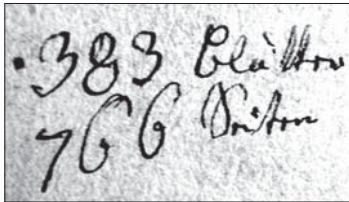
Попередня історія рукопису і досі залишається нез'ясованою. Перше повідомлення про нього знаходимо у звіті П. М. Попова [4, с. 224–225] за 1931 р. [7],

Іл. 1

адже Павло Миколайович зазвичай дуже прискіпливо ставився до своїх пошукових експедицій і ретельно складав списки найцінніших із віднайдених і переданих до Києва книжок. Отже, рукопис певний час перебував у складі матеріалів Волинського державного музею. До відділу рукописів Бібліотеки кодекс надійшов пізніше: 23 січня 1934 р. до відділу були передані 1101 од. зб. із житомирських фондів за актом № 31, п. 2, де в переліку переданих руко-

писів кодекс був зазначений під № 1 [1, арк. 40–41]. 2 червня 1936 р. бібліографом Оленою Еттінгер [4, с. 319] манускрипт був «опрацьований» – проведені атрибуція, реєстраційний опис пам'ятки (на звороті нижньої кришки оправи зберігся її власноручний засвідчувальний запис); того ж дня ці дані було внесено до опису першого фонду під номером 4783, де кодекс зберігається й донині (іл. 1). У примітках опису було зазначено, що рукопис надійшов у складі Бібліотеки товариства дослідників Волині, а в дужках наведено таке уточнення: «Monasterii S. Aegidii Nurinbergii 1417 (?) р.». Тоді ж на звороті верхньої кришки оправи фіолетовим чорнилом відтиснули два штампи: 1) «Б. УАН», у подвійній овальній рамці, та 2) «I № _____», в одинарній овальній рамці, в яку чорним чорнилом вписано номер 4783, тобто шифр рукопису, під яким він зберігається у фондах. Дещо нижче від цих штампів знаходяться дві цифрово-літерні позначки скорописом, виконані темно-коричневим чорнилом, вірогідно в XIX ст., німецькою мовою: «383 Blätter» та «766 Seiten» (іл. 2), тобто позначено кількість аркушів і сторінок рукопису. На нижній кришці оправи – вже зазначений запис О. Еттінгер, виконаний простим олівцем: «На 2 лл. пергам. + 2 л. чист. + 282 пап. лл. + 3 лл. ч. запис Е. Еттінгер 2/IV – 36 р.». Це все, що нам відомо стосовно історії надходження досліджуваного кодексу до Бібліотеки.

іл. 2

У 1991 р. кодекс було описано співробітником відділу рукописів Євгеном Чернухіним [4, с. 397–406; 9, с. 180] у межах укладання попереднього списку латиномовних рукописних кодексів Бібліотеки. За результатами тодішніх пошуків виявлено 25 призабутих латинських кодексів, стислі описи яких були оприлюднені в 1994 р. [9].

На жаль, глибоких досліджень у царині латинської кодикології та палеографії в Україні вкрай мало, і жоден із тих кодексів до цього часу не привертав уваги науковців. Отож будь-яке звернення до розгляду вже раніше описаних або ж нещодавно віднайдених латиномовних рукописів у фондах ІР НБУВ є надзвичайно бажаною подією у вітчизняній історичній науці. Між тим, досить поглянути на той попередній перелік латинських кодексів у фондах НБУВ, аби зрозуміти, які труднощі очікують на дослідників, що візьмуться до цієї невдячної справи. Адже треба не тільки знатися на давніх мовах та особливостях середньовічної культури, але й володіти широким спектром знань із різноманітних спеціальних історичних дисциплін, а найголовніше – бути фахівцем із латинської кодикології та палеографії. Відтак дослідження кожного окремого рукопису вимагає студювання значних обсягів історичних матеріалів, і в результаті повноцінного вивчення можна одержати доволі грубезні описи, розміри яких відображають зміст і стан самих кодексів.

За таких, власне, умов автори даної статті поставили за мету представити не всебічний і глибоко науковий аналіз зазначеного кодексу, а лише окремі нотатки

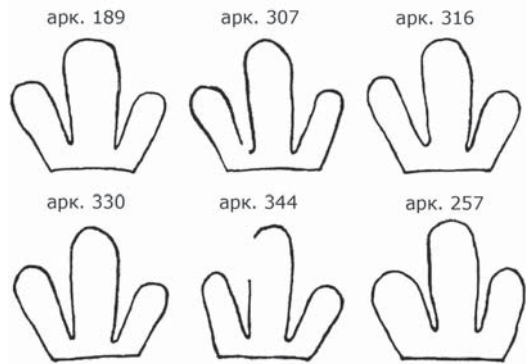
в межах своєї фахової компетенції. Утім, ми віримо, що запропоновані далі зауваження та міркування сприятимуть подальшому дослідженню кодексу, а також вирішенню низки інших завдань, пов'язаних із загальними питаннями виготовлення й побутування рукописної книги доби пізнього Середньовіччя.

Матеріальна цінність рукопису цілком очевидна вже при першому ознайомленні з ним – значний розмір та обсяг кодексу (390 арк.), доволі яскраве кольорове оздоблення першої сторінки (іл. 3), масивна шкіряна оправа, прикрашена сліпим тисненням та мосяжною фурнітурою. Текст рукопису зберігся повністю (арк. 4–387), – звірка була проведена за рекламами.

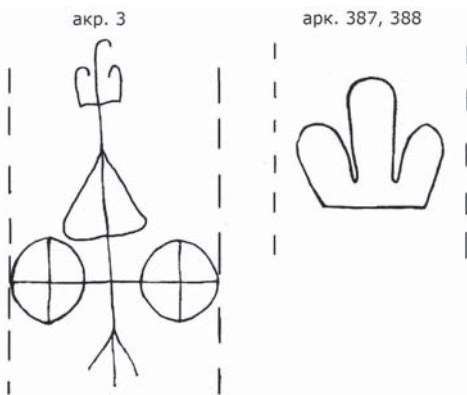

Іл. 3

Для виготовлення рукопису використовувався папір із філігранню «три гори» одного типу (іл. 4). З огляду на те, що наявні на папері філіграні майже не відрізняються між собою за формою, можна припустити, що вжитий папір належав до однієї партії, придбаної в одному місці. Для форзаців також був використаний папір із філігранями: нижній форзац – «три гори», але іншого типу; верхній форзац – «два кола на стрілі» (подібна –

іл. 4

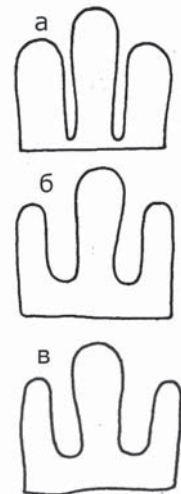
іл. 5

праці вказує, що філіграні є відповідними до № 15120, 15121, 15122 (іл. 6). Проте, розглядаючи пропонувані позиції, ми бачимо, що вони не є подібними між собою ані за розмірами, ані за абрисами. Так, № 15120 – папір із Брауншвейга 1432 р., розмір малюнка 29х31 мм, відстань між понтюзо 43 мм; № 150121 – Оттінген 1452 р., розмір малюнка – 31х31 мм, понтюзо – 37 мм; № 150122 – Нюрнберг 1452 р., розмір малюнка – 31х31 мм, понтюзо 37 мм. Отож розміри між понтюзо у філігранях рукопису не відповідають тим, на які посилається О. Охріменко.

Оскільки жодна з виявлених філіграней не має точного аналога в існуючих каталогах, а вони є лише подібними, ми не можемо на цій підставі ані датувати, ані локалізувати час і місце виготовлення рукопису. Тому варто дослідити як його текстову, так і матеріальну складові.

Бріке, IV, «Opuscula», № 72, 1454 р.)¹ (іл. 5). Вержери на аркушах видно дуже добре, але понтюзо не визначаються, місце їхнього розташування має вигляд розмитих нерівномірних темних смуг, приблизна відстань між ними – 40 мм («три гори») та 45 мм («два кола на стрілі»).

Тотожних або подібних за малюнком філіграней «три гори» встановити за довідниками та БД не вдалося. Послугуючися каталогом Пікарда [21], О. Охріменко в зазначеній

іл. 6

¹ У каталозі Бріке філігрань цього типу має назву «двоколісний візок» (фр. *char à deux roues*) [12].

Назва рукопису вказана не тільки в рубриці на першому аркуші, але й у мідній рамці на горішній частині верхньої кришки, де читаємо: «*Sermones de sanctis | tempore hiemali*», тобто «Бесіди про святих зимової доби». Ця назва цілком відповідає складові рукопису. Отже, він є збіркою типових (або взірцевих) промов (або бесід) про християнських святих (і свята), дні відзнаки яких припадають на умовне перше півріччя церковного календаря (властиво, від св. Андрія до Свята Тіла Христового). Подібні назви творів, у тому числі й авторських, були надзвичайно поширеними в релігійній літературі Середньовіччя.

Ужите в назві латинське слово «*sermo, onis*» відповідає словам «λόγος» і «ὁμιλία» у грецькій православній традиції, які означають, відповідно, повчальні «слова» (або «промови») й «бесіди» (або «гомилії»). Українське слово «проповідь» є напівкалькою до латинського слова «*praedicatio, onis*» і за своїм значенням порівнюється з грецьким «κῆρυγμα». Отже, ці останні, маючи значення «проголошення чогось», «заклику» до навернення тощо, слугують зазвичай для контекстів, у яких ідеться про Слово Боже (тобто Євангелію) в цілому або ж про загальні речі, дотичні до богословської тематики. У випадку конкретних повчальних текстів щодо Господніх або інших свят грецька традиція застосовує терміни «слово» або «гомилія». У латинській традиції їм зазвичай відповідають слова «*sermo*» і «*homilia*», тоді як для позначення промов або закликів на «загальні» теми і проголошення Слова Божого збережено слово «*praedicatio*» (порівняй: *Ordo Praedicatorum* – Орден Проповідників). Звичайно, існують усталені церковні вирази на кшталт «недільна проповідь», «святкова проповідь» тощо. У таких випадках темою церковної «проповіді» може бути будь-що. У кожному разі, коли йдеться про оповідання з життя окремих святих і праведників або про тлумачення висловів зі Св. Письма, доречніше казати «промова», «слово», «бесіда», аніж уживати вужчий за значенням термін «проповідь». Варто, однак, зазначити, що в західноєвропейській традиції, особливо за Нової доби, широко вживаються терміни «*preaching*» (англ.) і «*predication*» (фр.) для позначення давніх гомілій або бесід. Ця традиція почасти відбита і в словах першого заголовка рукопису на арк. 4. На жаль, цей запис, який був виконаний рубрикатором червоним чорнилом після написання писцем основного тексту, не надає нам пояснень щодо авторства промов: *Incipit p(ar)s hyemalis de s(an)ctis se(cun)dum carta(m) a(?)o(?) / eccl(es)ie bamb(er)g(ie)n(sis) se(cun)dum q(uam) p(rae)dicator in eadem / sol(et) p(rae) dica(r)re et p(rim)o de s(an)cto Andrea* – «Починається частина зимова про святих відповідно до хартії (промов?) церкви Бамберзької, згідно з якою проповідник у ній має звичай проповідувати, і спершу про святого Андрія».

Кількість окремих «проповідей», або «промов», у розглянутому кодексі вперше порахував О. Охріменко. На його думку, їх 232. Він же вказав на календарні межі 26 свят або днів, деякі особливості структури організації текстів, зокрема чергування кольорів у забарвленні ініціалів для кращої орієнтації кори-

¹ Скорочення є «нетиповим», – можна припустити, що було вжито слова на кшталт «*alloquiorum*», або «*allocutionum*», тобто «промов».

стувачів під час пошуку необхідної інформації. Така значна кількість окремих гомілій відносно 26 знаменних днів пояснюється напівнавчальним характером рукопису, – він містить різні, але однаково змістовні і типологічно подібні «бесіди», укладачами яких були різні церковні автори минулої доби. Перелічимо всі промови за рукописом, зазначаючи їхню кількість на кожен зі знаменних дат: св. Андрія – 6, св. Миколая – 8, Непорочного зачаття св. Діви Марії – 8, св. Хоми – 7, Різдва Господа Ісуса Христа – 12, св. Стефана – 13, св. Іоанна Богослова – 10, Обрізання – 15, Богоявлення – 12, св. Павла Навернення – 10, Очищення св. Діви Марії – 11, Катедри св. Апостола Петра – 8, св. Апостола Матвія – 7, св. Кунегунди – 1, Благовіщення св. Діви Марії – 13, Воскресіння Господа Ісуса Христа – 12, Другого дня після Великодня – 12, Третього дня після Великодня – 3, свв. Пилипа та Якова – 8, Воздвиження Чесного Хреста Господня – 10, Вознесіння – 11, П'ятидесятниці – 16, Другого дня після П'ятидесятниці – 3, Третього дня після П'ятидесятниці – 3, св. Трійці – 7, Тіла й Крові Христових – 7.

Як бачимо, на деякі свята укладачі кодексу пропонують значну кількість варіантів промов. Окремі з них доволі розлогі: так, до прикладу, гомілія про св. Кунегунду [Люксембурзьку] охоплює арк. 201–214 зв.¹ Наявність цього тексту опосередковано свідчить про те, що укладачем даного збірника гомілій міг бути бенедиктинець.

Для повноти опису рукопису на сьогодні бракує археографічного та текстологічного описів усіх календарних «промов» та їх зрозумілого сучасному читачеві розподілу за іменами святих або назвами церковних свят. Проте через надзвичайно великий обсяг матеріалу це потребує багато часу й неабиякого досвіду роботи з середньовічними творами.

Між тим, деякі речі є очевидними, позаяк про це подбали ще самі укладачі збірки. Так, рукою другого з них, – того, хто «редагував» або, радше, доповнював червоним чорнилом увесь текст, проставляючи заголовки, «великі» літери або маркуючи рисками «малі» задля виокремлення окремих речень або слів поміж інших, були зроблені десять записів про «збіги» вміщених до збірки текстів із проповідями відомого італійського церковного письменника Якова де Ворагіне (бл. 1230–1298), автора, зокрема, популярної за доби Середньовіччя «Золотої легенди» («*Legenda Aurea*»)². Це одноманітні записи-помітки на арк. 6, 93, 133 зв., 138, 147, 183 зв., 185 зв., 192 зв., 285, 306, на кшталт: *concordat iste liber cu(m) primo (quarto, etc.) Sermon(e) | Jacobi de Voragine de cod(icis)* – «узгоджується ця книга з першою (четвертою і т. ін.) бесідою Якова де Ворагіне з кодексу». Звернімо увагу на слова «*de cod(icis)*», які можуть натякати на друковані або, принаймні, на оформлені в кодекси твори, що слугували джерелом для копіїста.

¹ Кунегунда (бл. 980, Люксембург – 3 березня 1033 р. або 1039 р.) – християнська свята, імператриця Священної Римської імперії, дружина імператора Генріха II, також канонізованого, і дочка графа Зіґфріда Люксембурзького, чорниця Ордену Бенедиктинів.

² Відомий в українських джерелах як Яків Воразинський, Яків Воразинський, Якопо да Варацице, Яків з Воразіна, Яків Генуезець [11].

Оскільки нам відомо, що перші видання творів Якова де Ворагіне латиною здійснювалися впродовж XV ст., можливо, при порівнянні текстів зазначених промов із виданими знайдемо відповідь на питання, чи були вони справді скопійовані з друкованих видань. Це допоможе встановити ще одну дату для розуміння процесу створення рукопису. Так, одне з перших видань гомілій Якова Ворагінського латиною відбулося в Кельні в 1467–1469 рр. – ця дата могла б суттєво звузити вірогідний час написання рукопису. Загалом, присутність імені Якова де Ворагіне в тексті рукопису, що надійшов до монастиря св. Егідія, цілком виправдана ще й тим, що саме він був автором найпоширенішої на той час версії життя святого, вміщеної в зазначеній «Золотій легенді». Проте побіжне порівняння гомілій, позначених словами про «збіг» із текстами гомілій Якуба Ворагінського, з доступними нам джерелами не виявило таких збігів [5, с. 93–94, № 261; 26]. Можливо, йдеться про часткове копіювання тексту, або ж редактор відзначив лише якусь його загальну подібність до творів Якуба Ворагінського.

Висловлена О. Охріменком думка про приналежність текстів кодексу Генріхові Гульпенському, на наш погляд, аж ніяк не є беззаперечною, оскільки ґрунтується, насамперед, на його помилковому прочитанні запису на арк. 4 (датованому 1472 р., про що йтиметься далі), в якому він вбачає заповіт письменника. Проте важко поєднати цей запис із Генріхом Гульпенським, оскільки той помер у 1435 р. Тим не менше, власне факт поширеності на той час повчальних текстів Генріха Гульпенського, до речі, в певний період настоятеля монастиря св. Егідія, не викликає заперечення. Отож збірка може містити його твори, але це має бути текстологічно доведено за матеріалами інших авторизованих рукописів або друкованих видань.

На нашу думку, можливими джерелами наповнення рукопису могли бути також твори отця Леонарда де Утіно (1400–1470) [25], рукописи й навіть друковані книжки якого були так само поширені в Західній Європі другої половини XV ст. Зокрема, добре відомі видання його творів у німецьких містах у 1474–1479 рр. [18].

Отже, аналіз текстів і поміток до них на полях дозволяє припустити, що рукопис створювався в другій половині XV ст.

Вивчаючи матеріальну складову рукопису, зокрема техніку його виготовлення, насамперед слід звернути увагу на підготовчий етап, а саме на розлініювання сторінок у дві колонки для нанесення тексту. Спочатку за допомогою трафарету робилися горизонтальні лінії (обмежувальні та рядкові – 51 лінія), а вже потім, застосовуючи лінійку, проводили вертикальні обмежувальні лінії для колонок. Інструментом для лінування тексту міг бути тупий ніж або кістяне шило, які не лишали кольорового сліду при проведенні ліній розмітки. Система розлініювання однакова на всіх аркушах. Єдина відмінність – довжина обмежувальних ліній. На одних аркушах вони виходять на кілька сантиметрів за горизонтальні обмежувальні лінії, на інших – доходять майже до нижнього обрізу. Поле тексту 187/190/195/200 x 290 мм. Ширина колонок і відстань між ними не завжди витримуються. Так, ширина колонок – 85/90 мм, відстань між ними – 15/17/20 мм, при

цьому висота залишається сталою по всьому рукопису і становить 290 мм. Як наслідок, ширина берегів від аркуша до аркуша могла відрізнятись на 5–10 мм, але загалом співвідношення полів на сторінках відповідає співвідношенню полів (2:3:4:6), встановленому Я. Чихольдом [10].

Основний текст рукопису записаний мінускулом однієї руки. Проте рубрикацію, тобто заголовки, окремі приписки й помітки виконала інша особа (рубрикатор, або редактор-оформлювач), решту записів та помітки на полях залишили ще декілька осіб. Текст написано світло-коричневим (основний текст, окремі правки на полях), темно-коричневим (записи, приписки на полях), червоним – заголовки, записи на полях, редакторські правки (підкреслення, риси на літерах) чорнилом.

У рубрикації тексту переважають червоні та сині ініціали; п'ятнадцять ініціалів у готичному стилі виконані поєднанням синього та червоного кольорів (42 зв., 51, 73, 77 зв., 108, 150 зв., 201, 214 зв., 280, 289, 318, 344, 347 зв., 352, 366 зв.), п'ять (14 зв., 90 зв., 167, 183 зв., 192 зв.) із використанням кольорових фарб та твореного золота. Можливо, подібне покриття планувалося й для решти ініціалів (після арк. 192 зв.), але ймовірно, що в замовників не вистачило коштів. Стильову одноманітність ініціалів порушує певна системність чергування їхніх кольорів на відзнаку окремих свят, а також різновиди одних і тих самих літер, до яких вільно вдається художник. Загалом стиль виконання ініціалів і рубрикація рукопису цілком відповідають тогочасній традиції виділення кольорами окремих літер, слів або речень як у рукописах, так і в інкунабулах, в яких вони домальовувалися від руки [23]. Ця подібність рубрикації рукопису та друківаних видань, форма й чергування забарвлення ініціалів теж наштотвують на думку, що принаймні частина його текстів могла бути переписана з друківаних видань, а сам рукопис виготовлений у другій половині XV ст.

На арк. 4 розміщено сюжетний ініціал «U» синього кольору: (*Uenite post me | Mathei e Si | tientibus nich | il est delecta | bilius potu...*)¹, замкнений у прямокутнику на золотому тлі (сусальне золото) (іл. 7). У середині літери зображено чоловіка, що сидить перед пюпітром із розгорнутою книгою. Він одягнений в альбу зеленого кольору, поверх якої надіто білий суперпелліцеум (лат. *superpelliceum*). Костюм завершує моцетта рожевого кольору. Усе це свідчить, що перед

Іл. 7

¹ Нагадаємо: рукопис розпочинається текстом на пам'ять св. Андрія (припадало на 30 листопада до запровадження Григоріанського календаря 1582 р.). Приблизно співпадає із першим днем св. Адвенту, який припадав на четверту неділю перед Різдом Христовим (27 листопада – 3 грудня, в залежності від року).

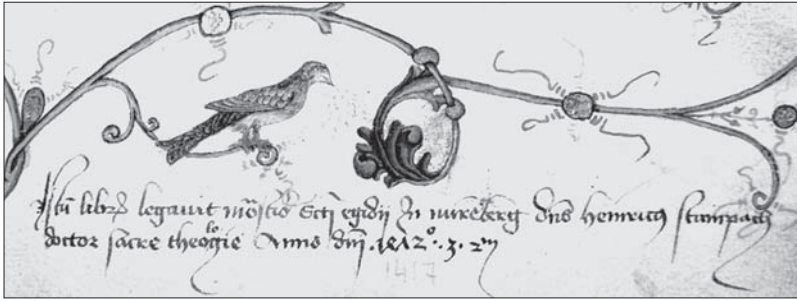
нами єпископ¹. Обличчя людини має відверто індивідуалізовані риси: кругле, повнுவате, середнього віку, з короткою сивою бородою, що рівним колом обрамляє обличчя, залишаючи оголеними губи. Зображена особа сидить на скрині, обидві руки складені в доволі неприродний спосіб і нібито лежать на великій книжці. Вона розкрита, і на сторінці ліворуч можна вгледіти зображення хреста, на правій сторінці теж могло бути зображення, але наразі його сприйняття є вкрай суб'єктивним. Окрім значного розміру книжки, можна відзначити дві застіжки і жовтий, тобто золотий, обріз. У стилістиці виконання сюжетного зображення вже простежуються риси маньєризму, тобто переходу від готичного стилю до ренесансного. Якщо меблі й книга зображені ще в зворотній перспективі, притаманній середньовічному мистецтву, то в повнуватому обличчі чоловіка з короткою сивою бородою вже простежуються індивідуалізовані риси наступного періоду. Чи дбав виконавець про змалювання конкретної особи, чи це узагальнюючий образ священнослужителя, важко сказати. Для поійменування його «святим» бракує канонічного німбу. Для ототожнення його зі св. Егідієм бракує характерних символів – адже святий Егідій (640–720) був відлюдником і вважався, зокрема, покровителем «флори й фауни», і саме в таких «природних» контекстах серед рослин і тварин він і зображувався в найдавніших джерелах. У нашому ж випадку маємо лише малюнок птаха серед квітів на нижньому полі – замість оленя й стріли, що зазвичай домальовувалися як атрибути святого. Загалом, різнобарвне вбрання є характерним для зображень визначних осіб дохристиянської доби або перших віків після народження Христа. Зображення людей за переписуванням книг часто зустрічаються у пізньосередньовічних рукописах – як на мініатюрах, так і в ініціалах². Вважати ж цю мініатюру портретом Генріха Гупенського, як припустив О. Охріменко, занадто ризиковано, не знаючи достеменно історії рукопису та його складу. Не позбавлене сенсу й просте припущення, що це – зображення св. Матвія, про якого йдеться в перших словах тексту гомілії. Попри очевидну «нетиповість» такого трактування образу апостола, воно не є надто рідкісним у середньовічному мистецтві.

Від рамки ініціалу відходять дві розлогі гілки з квітками, пуп'янками та листям, які облямовують текст сторінки зверху та знизу. На пагоні гілки, що спускається донизу і заходить на нижнє поле аркуша, зображений зяблик. В оздобленні гілок, окрім фарби, теж використане сусальне золото. Отже, все оздоблення рукопису також свідчить про другу половину XV ст.

Розглянутий кодекс був дарунком доктора теології Гемріка Стампака монастиреві св. Егідія в Нюрнберзі в 1472 р. Про це свідчить, можливо власно-

¹ Єпископи носять короткі моцетти з капюшоном фіолетового кольору, а кардинали – червоного. Рожевий коп'їр може факультативно використовуватися для літургійного облачення єпископів у богослужіннях третьої неділі Адвенту (*Gaudete*) і четвертої неділі Великого посту.

² Наприклад, фрагмент мініатюри із зображенням відлюдника за роботою над рукописом на арк. 6 з «Історії Святого Граалю», приблизно 1315–1325 рр., Франція [15]; ініціал 'I' з Марком, який пише Євангелію, на арк. 188 з рукописної «Вормської Біблії», Німеччина (Середній Рейнланд), 3-тя чверть XII ст. [28].

Іл. 8

ручний, запис давця на арк. 4: *Ist(um) libr(um) legavit mo(na)st(er)io S(an)cti egidii in nure(m)berg d(omi)n(us) Hemricus Stampak | doctor sacre theologie Anno d(omi)ni . 1472o . .3. 2m.* – «Цю книжку заповів монастиреві св. Егідія в Нюрнберзі пан Гемрік Стампак, доктор святої теології. Року 1472-го, березня 2 дня» (іл. 8).

Представники богемського графського роду Стампаків доволі часто згадуються в історії багатьох середньоевропейських країн, так само як і давнє ім'я «Hemricus», тому ми не маємо підстав для сумнівів щодо прочитання імені й прізвища «доктора теології». Латинське слово «legavit» може означати також «передав, надіслав», – відтак питання про те, чи був подарунок виконанням останньої волі Гемріка Стампака, чи звичайним «поштовим» відправленням, залишається відкритим.

Попередні дослідження і зазначена у вкладному записі дата дозволяють значно звузити період, упродовж якого кодекс міг бути виготовлений, і визначити час написання книги третьою чвертю XV ст., не пізніше 1472 р.

У рукопису присутні ще два «власницькі» записи дещо пізнішого часу, однієї руки, на арк. 201 і 386 зв. Вони засвідчують приналежність рукопису до книгозбірні монастиря св. Егідія, а самого монастиря – до Ордену Бенедиктинців. На арк. 201: *Iste liber e(st) monasterii Sancti Egidii in Nurinberga Ordinis S(ancti) Benedicti* – «Це книжка монастиря Святого Егідія в Нюрнберзі Ордену Святого Бенедикта»; і на арк. 386 зв.: *Iste liber e(st) monasterii S(ancti) Egidii i(n) Nurinb(e)r-ga* – «Це книжка монастиря Святого Егідія в Нюрнберзі».

Цим висновкам не суперечить ще одна дата, прописана на пергаменній грамоті, яка була розрізана навпіл і використана як форзаци під час виготовлення оправи кодексу. Зміст грамоти має певне відношення до монастиря св. Егідія і, можливо, навіть до виготовлення самого кодексу. Це ухвала Базельського Священного (sacrosanctus) собору¹ у справі Петра Клінгенштайна² (Petrus Klingenstein), вікарія каплиці Діви Марії у Бад-Віндсгаймі (rector ecclesiae Wenkheim) Вюрцбурзької

¹ Базельський собор – собор католицької церкви, що засідав у 1431–1449 рр. спочатку в Базелі, а з 1448 р. – в Лозанні [2].

² Петер Клінгенштайн 1435/36 р. отримав сан каноніка (Kist, Матрікал № 332) у Віндсгаймі. У літньому семестрі 1420 р. вступив до Віденського університету (Petrus Chlingenstain de Winshaim (Matr. 1 стор. 127). 13 грудня 1435 р. папа Євгеній IV надав йому канонію та синекуру (дохід духовної особи) в абатстві Ноймюнстер. Інші синекури: вікаріат у Марієнкапелле Віндсгайм, парафія Кляйнланггайм і канонікат у Фойхтванген (1436). (Vat. Arch., Reg. Suppl. 316 pp. 292; Reg. Suppl. 327 pp. 275; Reg. Suppl. 330 pp. 108'). У 1438 р. він був імператорським нотарем у Нюрнберзі (Kist) [27, с. 526].

(лат. Herbipoliensis) дієцезії, проти каноніка Петра Гольпах (Petrus Holpach) із Клянланггайма (Kleinlankheim) тієї самої дієцезії. Петиція до Св. Синоду була подана з боку абата монастиря св. Егідія в Нюрнберзі Бамберзької дієцезії; серед інших «учасників» справи – вікарій Вернер фон Ган та єпископ Вюрцбурзький Іоанн (Johann II von Brunn, †1440, єпископ у 1411–1440 рр.). Грамота була видана в Базелі 18 січня 1439 р. (текст грамоти плануємо оприлюднити в окремій статті). Можливо, грамота потрапила до монастиря св. Егідія ще й з тієї причини, що від 1438 р. Петер Клінгенштайн був імператорським нотарем у Нюрнберзі. В документі відсутнє ім'я настоятеля монастиря св. Егідія (одного з ініціаторів петиції), проте очевидно, що це Георг Мьорінгер (Georg Möringer), який тричі був абатом цього монастиря в 1418–1429, 1435–1457 і 1459–1465 рр. [20, с. 352], тому зберігання її в монастирі є цілком обґрунтованим. Через кілька десятків років (вірогідно, після смерті абата Георга Мьорінгера після 1465 р.), втративши свою юридичну актуальність, грамота була використана для виготовлення оправи «*Sermones de sanctis tempore hiemali*», яка є об'єктом нашого дослідження.

Готична оправа рукопису має типову конструкцію, поширену в Західній Європі з другої половини XV ст.¹ Незважаючи на значні розміри кодексу (430x330x126 мм), він зберігся порівняно добре – втрачені лише одна застібка та мосяжний середник на верхній кришці оправи.

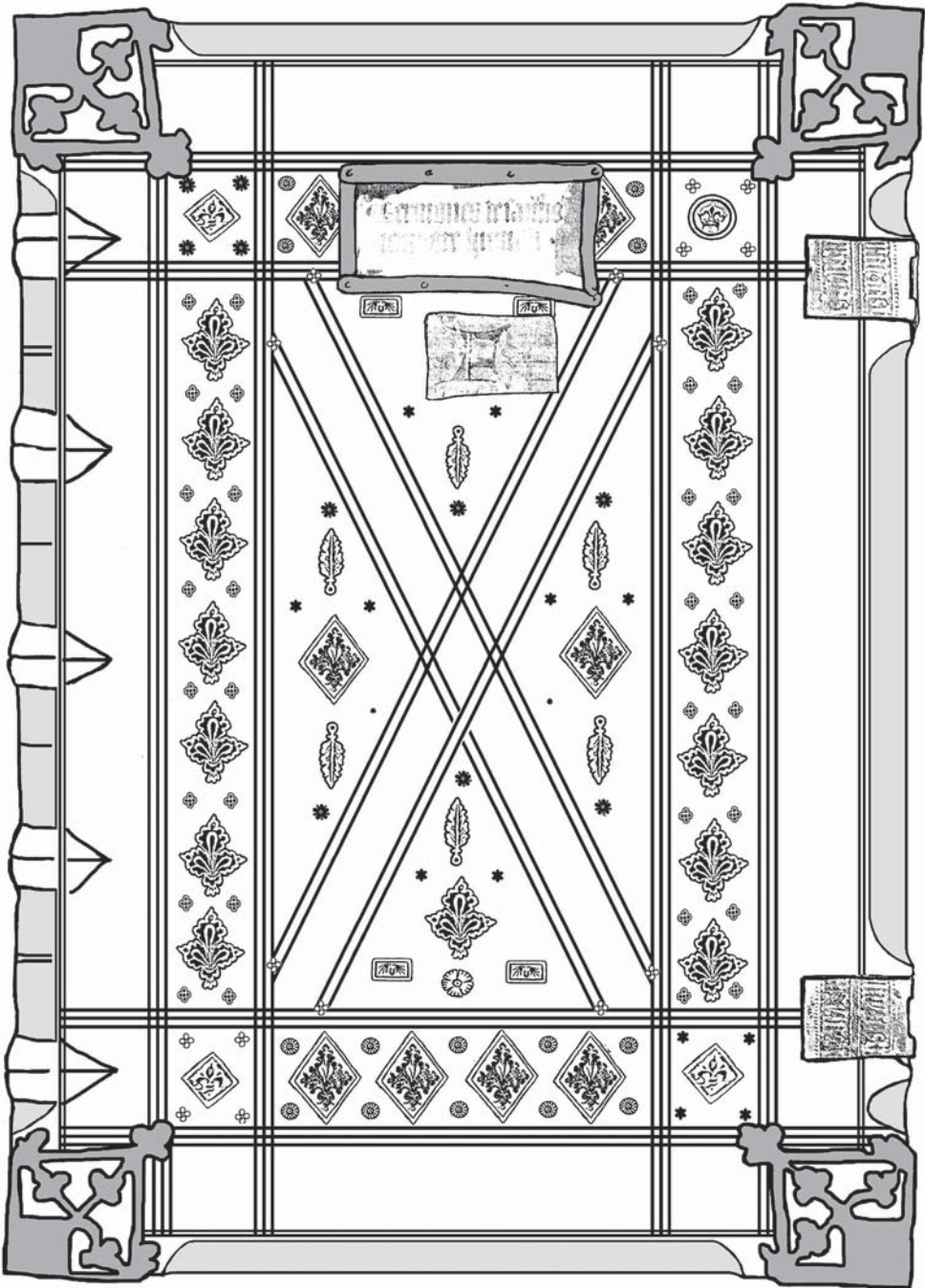
Товсті дерев'яні кришки мають товщину 11 мм (разом із покриттям): за шириною співпадають із книжним блоком, за довжиною мають незначні канти завширшки 6–7 мм та часткові скоси із зовнішнього боку вздовж усіх країв кришок [24, табл. 9.32, о], що поволочені свинячою нефарбованою шкірою (кольору слонов'ячої кістки). Шкіра наразі дуже забруднена, її природний колір зберігся тільки на загинах покриття. Оправа оздоблена сліпим тисненням. На корінці воно доволі просте – це лінійне тиснення дорожником – одинарна лінія обабіч та між бинтами та подвійна – по середині кожного проміжку між бинтами. На кришках тиснення виконане дорожником та дрібними штампами. Схема розміщення тиснення на кришках однакова, різняться лише окремі дрібні штампи, використані для оздоблення, – обрамлення утворене дрібними штампами, що облямовуються потрійними прямими; його внутрішній простір розділений діагоналями з потрійних ліній на чотири трикутники, внутрішній простір яких заповнений дрібними штампами (іл. 9, 10).

Порівняльний аналіз штампів та композиційної схеми оздоблення оправи показав, що досліджувана оправа має німецьке походження. Для проведення аналізу була використана база даних протирок із книжних оправ із німецьких бібліотек, що містить інформацію про пізньоготичні та ренесансні німецькі оправи XIV–XVI ст., оздоблені сліпим тисненням², і є найбільшою на сьогодні

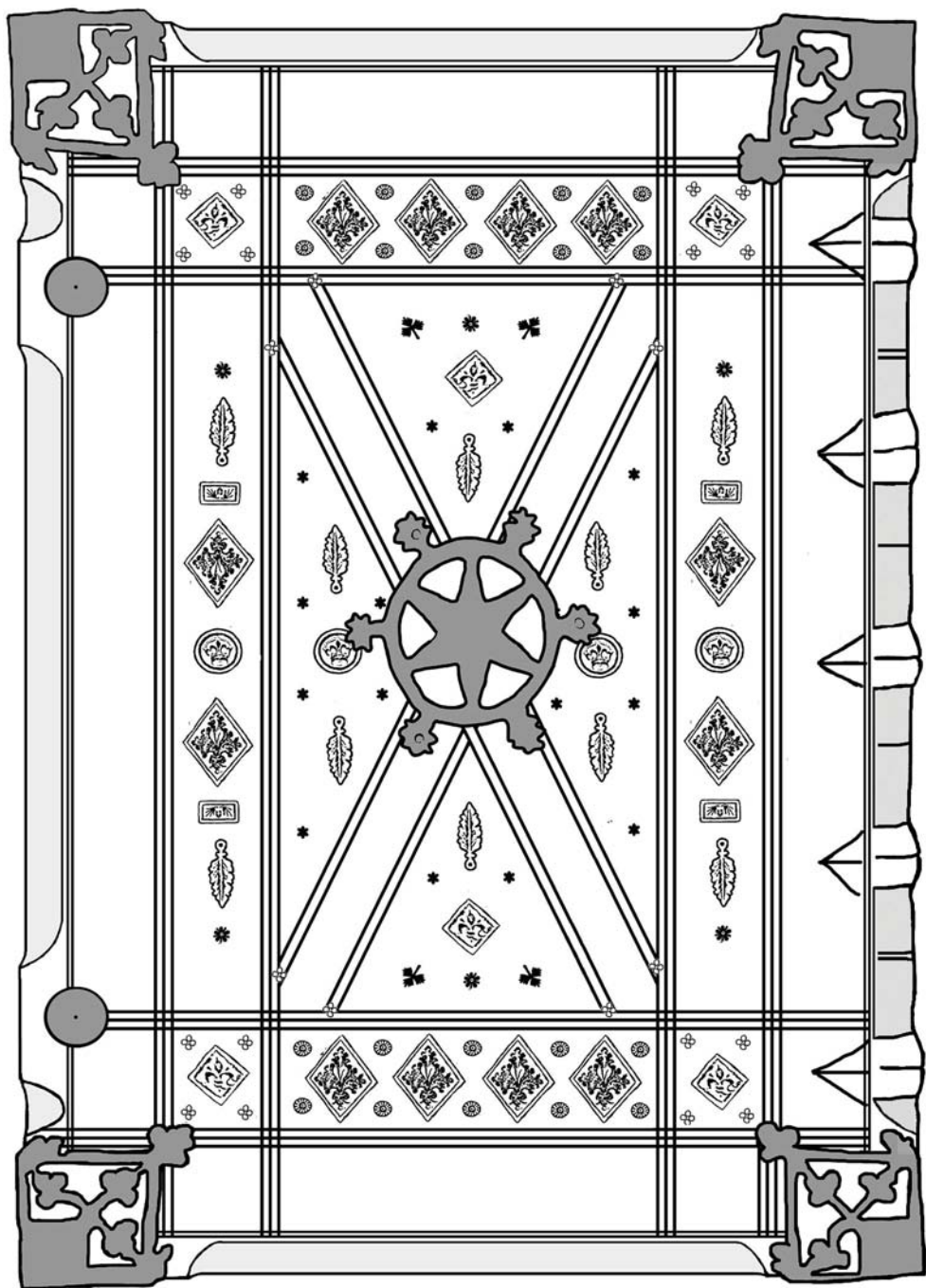
¹ Детальний конструктивний опис готичних оправ наводить Шірмай [24, с. 173–284].

² Протирки з відбитків інструментів (штампів, накаток та плат) наводяться в БД в реальному масштабі і супроводжуються вимірною лінійкою з детальним описанням інструментів та місця їхнього походження. На сьогодні ця БД дозволяє досить точно визначити част та місце створення середньовічних оправ німецького походження.

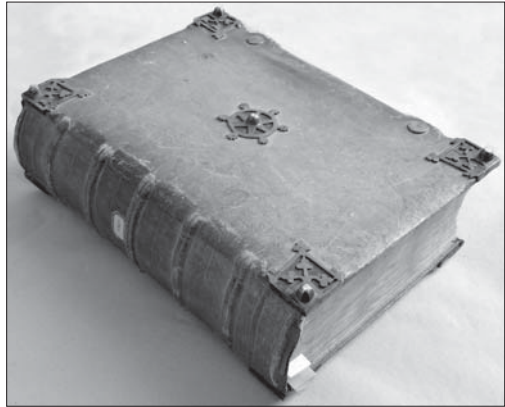
л. 9

Іл. 10

за обсягом наведеної в ній інформації [14]. Загалом для оздоблення кодексу послугоувалися тринадцятьма штампами (див. табл.). Дванадцять із них співпали зі штампами на вже датованих та локалізованих німецьких оправах інкунабул, що належать до інтролігаторської майстерні бенедиктинського монастиря Нюрнберга 1-ї групи, яка діяла в 1457–1503 рр. Це дозволяє стверджувати, що наша оправа також була створена в зазначеній майстерні.

На обох кришках оправи є однакова мосяжна фурнітура: наріжники та середники з литим наскрізним рослинно-геометричним орнаментом та шестигранним жуком із пласкою вершиною в центрі середника та в зовнішніх кутах кожного наріжника (іл. 11). Середник на верхній кришці втрачений, від нього лишився тільки невиразний контур та три отвори для його кріплення.

іл. 11

Під наріжниками та середником вставлено шкіряні прокладки темно-червоного (малинового) кольору, проте їхній колір визначається тільки на нижній кришці, а на верхній вони дуже забруднені.

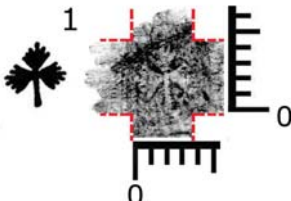
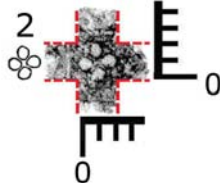
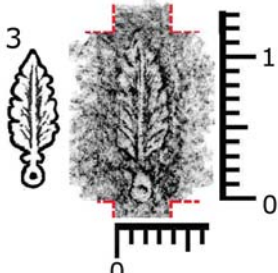
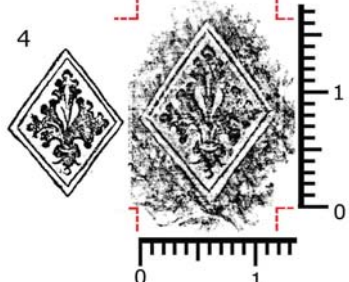
іл. 12

На верхній кришці оправи наявна металева рамка зі вклеєним шматочком пергамену з назвою рукопису (рис. 12). Текст у рамці був закритий прозорим слюдяним склом, але наразі від нього лишилися тільки рештки темного кольору.

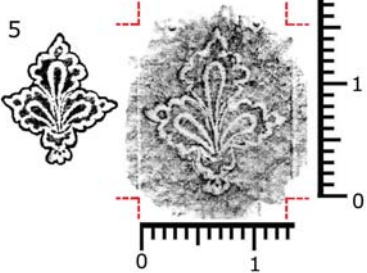
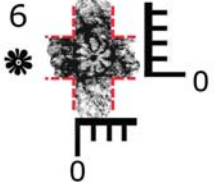
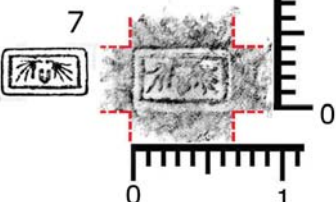
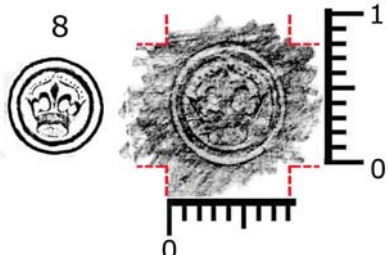
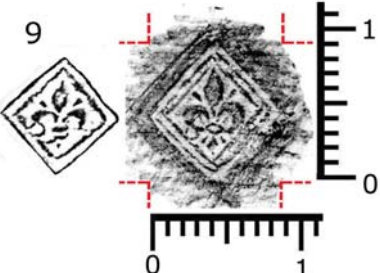
Обрізи книжного блока фарбовані в жовтий колір. На бічному обрізі кришок є дві накидні застібки на пробій (верхня збереглася повністю, від нижньої залишився тільки пробій) [24, рис. 9, 47 а]. Пробої та гачки на кінцях ремнів виготовлені з мосяжу і мають прямокутну форму зі штапованим готичним текстом «MARIA V[IRGO]¹». Ремінь накидної частини застібки, зі свинячої шкіри (ширина 30 мм, товщина 3 мм), заведений під шкіру покриття та зверху закріплений цвяхом (мосяж) з круглою пласкою шляпкою діаметром 22 мм.

¹ Використання металевих пластин зі штапуванням для виробництва металевих частин застібок (пробой та гачків) відоме з XIII–XIV ст. Через збільшення виробництва книг у XVI ст. (зокрема в Німеччині) металеві листи, які використовували для виготовлення застібок, іноді піддавали попередньому штапуванню гравійованими квітчастими та текстовими штампами. Найуживанішими були тестові штампи зі словами «Ave Maria» і «Maria hilf» та орнаментом. Ці листи розрізали на частини відповідно до потрібних розмірів без урахування змісту написів, тому слова часто виявлялися розірваними і містять лише фрагменти написів (окремі літери), що не завжди дозволяє вірно відтворити наведений на них текст. Відомо, що в Нюрнберзі розвивалося виробництво подібних штапованих застібок із друкарським візерунком [19, с. 15].

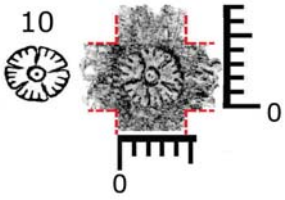
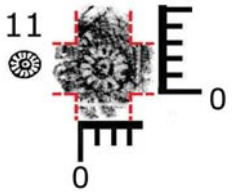
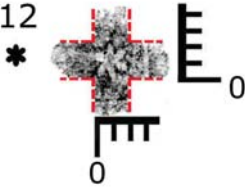
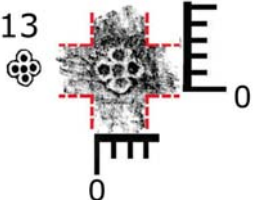
Таблиця. Ключ до штампів, що були використані для оздоблення кодексу.

Графічне зображення на штампі схема розміщення тиснення на кришках та протирка зі штампу, що супроводжується вимірювальною лінійкою	Назва штампу та атрибуція за БД EBDB
1	2
	<p>Мотив – Листок (Blatt) Назва – Трилисок, без супровідних пелюсток (Dreiblatt, ohne Zwischenblätter) № – EBDB s005997 № майстерні – К 020 EBDB w000079</p>
	<p>Мотив – Листок (Blatt) Назва – Чотирилисок, без супровідних пелюсток (Vierblatt, ohne Zwischenblätter) № – EBDB s006131 № майстерні – К 020 EBDB w000079</p>
	<p>Мотив – Листок (Blatt) Назва – Листок, суцільний, із прямою середньою гронаподібною прожилкою, перистий або зубчастий (Blatt einteilig, mit gerader Mittelrispe, gefiedert oder gezähnt) № – EBDB s006133 № майстерні – К 020 EBDB w000079 Шунке/ Швенке – Лист 26</p>
	<p>Мотив – Листок (Blatt) Назва – Поєднання декількох гілок із листям у подвійній рамці (Bündelung mehrerer Stämme) № – EBDB s006139 № майстерні – К 020 EBDB w000079</p>

1	2
<p>5</p> 	<p>Мотив – Композиція з листя (Blattwerk) Назва – Поєднання декількох гілок із листям (Bündelung mehrerer Stämme) № – EBDB s006154 або s006139 № майстерні – К 020 EBDB w00007</p>
<p>6</p> 	<p>Мотив – Листок (Blatt) Назва – Чотирилистник, із супровідними пелюстками Vierblatt, mit Zwischenblättern) № – EBDB s006169 № майстерні – К 020 EBDB w000079</p>
<p>7</p> 	<p>Мотив – Серце (Herz) Назва – Серце, з крилами (Herz mit Flügeln) № – EBDB s006125 № майстерні – К 020 EBDB w000079 Шунке/ Швенке – Серце 109</p>
<p>8</p> 	<p>Мотив – Корона (Krone) Назва – Корона в колі (Krone in Kreis) № – EBDB s006142 № майстерні – К 020 EBDB w000079</p>
<p>9</p> 	<p>Мотив – Лілія (Lilie) Назва – Лілія з ромбічним середнім нижнім листком або не лілієподібним (Mittelblatt rhombisch unterer Abschluss nicht oder nicht eindeutig lilienförmig) № – EBDB s006127 № майстерні – К 020 EBDB w000079 Шунке/ Швенке – Лілія 95</p>

1	2
	<p>Мотив – Розетка (Rosette) Назва – Розетка з вінка з п'яти перистих листків (mit einem Blattkranz fünfblättrig Blätter gefiedert) № – EBDB s006110 № майстерні – K 020 EBDB w000079</p>
	<p>Мотив – Розетка (Rosette) Назва – Розетка з вінка з семи гостролуких листків (mit einem Blattkranz siebenblättrig und mehr Blätter spitzoval) № – EBDB s006111 № майстерні – K 020 EBDB w000079</p>
	<p>Мотив – Зірка (Stern) Назва – Шестипроменева зірка (sechsstrahlig) № – EBDB s006149 № майстерні – K 020 EBDB w000079</p>
	<p>В БД EBDB не виявлений</p>

Про первинність оправи свідчить і шиття книжного блока, виконане на п'яти широких ремнях із повздовжнім щілинним надрізом у зоні корінця [24, рис. 9.4, а]. Після зшивання на корінці утворювалися п'ять подвійних бинтів. При зшиванні блока та прикріпленні форзаців до нього всередині кожного зшитку вздовж фальца прокладено смужки тонкого чистого пергамену (без тексту) шириною близько 8–10 мм. Це пов'язано з тим, що в XIV–XV ст. ще не довіряли паперу і для уникнення проривання паперових зшитків їх зміцнювали з середини або назовні такими пергаменними фальцевими смужками. Каптали плелися на корінці з прошивкою зшитків. Вони збереглися повністю – серцевина капталу (смужка сириці) щільно обплетена лляною ниткою тієї ж товщини і ґатунку, якою зшивався книжний блок.

Крім цього, на первинність оправи вказує й відсутність не задіяних у зшиванні отворів (слідів попереднього зшивання) та наявність сигнатур і реклам, які, зважаючи на колір чорнила, використаного для їхнього написання й ідентичного чорнилу основного тексту, були проставлені самим писцем. При оправленні майже всі сигнатури зрізалися (лишилися тільки фрагменти на п'яти зшитках). На звороті останнього аркуша кожного зшитка в правому куті нижнього поля, майже біля обрізу, збереглися реклами, що складаються з 2–3 слів першого рядка наступного аркуша. Це також вказує на первинність оправи, оскільки, зазвичай, при повторному оправленні рукописних книг реклами зрізалися зовсім.

Західноєвропейські дослідження стосовно умов торгівлі друкованими книгами в Європі в другій половині XV ст., на прикладах ділової кореспонденції Антона Кобергера [17], довели, що ймовірність відповідності між місцем і часом видання книги та походженням її оправи практично є незначною. Торгували переважно книгами, спакованими у стоси (секстерни). Кількість оправлених книг, призначених для продажу, була невеликою (7–10 % від загальної кількості). Проте, на відміну від інкунабул, рукописні кодекси оправляли переважно відразу після їхнього написання на місці створення – в монастирських, княжих, королівських та університетських скрипторіях, оскільки кожен із них мав власну інтролігаторську майстерню [3, 16, 29].

Отже, маючи незаперечні свідчення первинності оправи цього кодексу і зважаючи на той факт, що неоправлені книги не дарувалися і не вкладалися до монастирських, університетських і приватних збірок, можна стверджувати, що місце написання рукопису співпадає з місцем виготовлення його оправи. Тобто рукопис і оправа були створені в бенедиктинському монастирі св. Егідія в Нюрнберзі.

Проблематичним залишається визначення точного часу написання рукопису та створення його оправи, хоча попередніми дослідженнями, згаданими вище, встановлено, що верхня межа, у відповідності до вкладного запису на арк. 4, буде не пізнішою за 1472 р. Оскільки діяльність інтролігаторської майстерні припадає на 1457–1503 рр., а використана як форзаци оправи пергаменна грамота могла втратити чинність після 1465 р., отож час оправлення кодексу можна обмежити 1465–1472 рр. Це узгоджується з історією функціонування майстерні, описаної під номером K-20 у каталозі інтролігаторських верстатів Шунке-Швенке [22, т. 2. с. 198], і з тим, що використані для оздоблення рукопису штампи зустрічаються на оправах інкунабул 1460–1482 рр.

Завершуючи дослідження, звернемо увагу на інші складові цього рукопису, а саме на два клаптики паперу, які знаходяться між аркушами рукопису. Їх, при бажанні, можна вважати за закладки читачів, як це й робить О. Охріменко. Один із них є фрагментом (25/28x75 мм) з друкованого видання, а відтак може бути легко ідентифікований за словами тих семи рядків, що збереглися. До прикладу: *q(uod) l(icet) pater fecerit expentas pro filio militan]do, vel doctorando vel uxora(n)do mortu[o patre, : pro alio] filio non d(ebet) etc.* Це слова з книжки з церковного права, що була вперше надрукована 1631 р. в Магдебурзі [13, с. 7]. Текст нашого фрагмента не тотожний текстові цього видання за його місцем на сторінці та шрифтом, отже йдеться про інше, вірогідно більш пізнє, перевидання.

Друга «закладка» дещо цікавіша. Це так само малий фрагмент паперу (25x75 мм), але з рукописним текстом німецькою мовою. У двох рядках читаємо: *...h] goh müln der erbrin[... / ...n] am Pühenperg d[i] ...* За палеографічними ознаками – це німецьке письмо XV–XVI ст. Вірогідно, фрагмент актового документа, де йдеться, зокрема, про баварське місто Бюхенберг.

Обидва клаптики були недбало відрізані від первісних аркушів у горизонтальній площині, а потім відірвані у вертикальній, що й справді свідчить про можливість використання їх як закладок. Проте загалом їхня присутність у рукопису як така не може слугувати кодикологам доказом ані читання рукопису впродовж XV–XVII ст., ані маркування певних сторінок читачами з тієї простої причини, що обидва вони могли потрапити туди будь-коли і через низку будь-яких інших обставин, включно з тими, що склалися під час віднайдення та інвентаризації рукописів Волинського музею в 1930-ті роки.

Наукова новизна. У статті вперше представлено вичерпну інформацію щодо фізичного стану рукопису з детальним аналізом усіх його складових частин: оправи, паперу, художнього оздоблення, фурнітури та інших особливостей виготовлення. Наведено основні супутні записи, зокрема вкладний та два власницьких. Висловлено припущення щодо змісту рукопису та подальшої атрибуції текстів. Уперше представлено ілюстрації й допоміжні порівняльні таблиці, що слугують кращому розумінню особливостей виготовлення кодексу. Вперше для визначення первинності оправи були використані методи кодикології та бібліопегістики, які дозволили не тільки локалізувати місце виготовлення кодексу та оправи, але й уточнити час їхнього створення, звузивши його межі до семи років.

Висновки. Зважаючи на згадану вище довідку П. Попова про відібрані ним у Житомирі для Бібліотеки рукописи й стародруки, можна припустити, що найбільш вірогідними джерелами, звідки міг би надійти кодекс, були колекція Шодуарів, книгозбірня римо-католицької семінарії, бібліотека римо-католицьких біскупів або інші зібрання Волинського державного музею в Житомирі [6]. Проте побіжний огляд рукописних каталогів цих та деяких інших зібрань, що зберігаються в ІР НБУВ, допоки не дав позитивних результатів. Отож, можливо, під час реконструкції складу зазначених зібрань ми колись натрапимо на записи про «Бесіди на свята зимової доби» з монастиря св. Єгідія в Нюрнберзі.

На підставі проведених досліджень, місцем виготовлення кодексу та його оправи найвірогідніше був бенедиктинський монастир св. Єгідія в Нюрнберзі, а можливий час їхнього створення – 1465–1472 рр.

У подальшому вивчення кодексу має відбуватися переважно в текстологічній площині шляхом порівняння змісту гомілій із творами отців Церкви й видатних проповідників доби Середньовіччя задля повної атрибуції всіх текстів. Наслідком такої роботи можуть бути додаткові уточнення стосовно дати й місця виготовлення кодексу, а також залучення до наукового обігу невідомих нам взірців латиномовної гомілетики.

Перелік ілюстрацій

- Лл. 1.* Загальний вигляд кодексу.
- Лл. 2.* Старі шифри рукопису на звороті верхньої кришки кодексу.
- Лл. 3.* Перша сторінка рукопису, арк. 4.
- Лл. 4.* Варіанти філіграні «три гори», виявлені на аркушах книжного блока кодексу (наводяться в масштабі 1:1). Номери біля філіграней вказують на аркуші, на яких розміщуються наведені прориси філіграней.
- Лл. 5.* Прориси філіграней «три гори» і «два кола на стрілі», що розміщуються на паперових аркушах форзаців (наводяться в масштабі 1:1). Номери біля філіграней вказують на аркуші, на яких розміщено наведені прориси філіграней.
- Лл. 6.* Прориси філіграней «три гори» з каталогу Піккарда, на які посилається О. Охріменко: а – № 15120, б – № 15121, в – № 15122.
- Лл. 7.* Сюжетний ініціал (арк. 4, фрагмент).
- Лл. 8.* Вкладний запис (арк. 4, фрагмент).
- Лл. 9.* Схема розміщення тиснення на верхній кришці.
- Лл. 10.* Схема розміщення тиснення на нижній кришці.
- Лл. 11.* Загальний вигляд нижньої кришки кодексу.
- Лл. 12.* Заголовок рукопису на верхній кришці (фрагмент).

Список використаних джерел

1. Акти про придбання рукописних колекцій, перевірки їх стану, видачі в тимчасове користування та матеріали до актів (списки, листування, розписки та ін.) за 1934 р. / Відділ рукописів // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 432. Оп. 1. Од. зб. 44. 283 арк.
2. Базельський собор // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Базельський_собор Дата звернення: 25.05.2019.
3. Зинченко С. Методические рекомендации для описания, локализации и датирования средневековых кожаных переплётов с тиснением // Рукописная книга Древней Руси и славянских стран: от кодикологии к текстологии. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2004. С. 5–18.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1918–2018 / відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2018. 472 с.
5. Каталог інкунабул / укл. Б. Зданевич. Київ : Наук. думка, 1974. 252 с.
6. Кудрицький М. Бібліотеку Волинського Центрального Науково-Дослідчого Музею... // Бібліологічний вісник. Київ, 1926. № 3. С. 88–89.
7. Мішук С. М. П. М. Попов як бібліограф рукописів та стародруків Волині // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2007. Вип. 12. С. 277–309.
8. Охріменко О. С. Збірка проповідей XV ст. із нюрнберзького монастиря Святого Егідія: автор, писець та читач // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2018. Вип. 22. С. 301–312.

9. Чернухін Є. К. Рукописна латинська книга в фондах Інституту рукопису // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 1994. Вип. 2. С. 174–188.

10. Чихольд Я. Свободные от произвола соотношения размеров книжной страницы и наборной полосы // Чихольд Я. Облик книги. Избранные о книжном оформлении и и типографике. Москва : Издательство Студии Артемия Лебедева, 2009. – С. 53–86.

11. Яків Ворогінський // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Яків_Ворогінський Дата звернення: 25.04.2019.

12. Briquet's Opuscula. The collected works of C.M. Briquet without Les filigranes / General editor: E. J. Labarre. Hilversum : Paper Publications Society, 1955. LIII, 401 p. (Series: Monumenta chartæ papyraceæ historiam illustrantia, 4).

13. Vultejus Hermannus. Consiliorum Sive Responsorum Doctorum Et Professorum Facultatis Juridicae In Academia Marpurgensi : Opera Omnia ... Vol. 4. Francofurti ad Moenum Tampachius, 1631. 6 Bl., 1406 S., 128 S.

14. EDBD : Einbanddatenbank : Digitalisierung der Durchreibungen von Bucheinbänden des 15. und 16. Jahrhunderts [База даних оцифрованих відбитків з книжкових оправ 15 і 16-го ст. з німецьких бібліотек, включаючи державні бібліотеки в Берліні, Мюнхені, Штутгарті, Вольфенбюттелі]. URL: <http://www.hist-einband.de/start.php> Дата звернення: 25.05.2019.

15. Estoire del Saint Graal, France (Saint-Omer or Tournai?), c. 1315–1325, Royal MS 14 E III, f. 6v. // British Library Digitised Manuscripts. URL: <http://britishlibrary.typepad.co.uk/digitisedmanuscripts/2014/06/the-burden-of-writing-scribes-in-medieval-manuscripts.html#sthash.Bn9DoJgp.dpuf> Дата звернення: 24.04.2019.

16. Goldschmidt E. P. Prinzipien zur Lokalisierung und Datierung alter Einbände // Jahrbuch der Einbandkunst. Vol. 2. Leipzig, 1928. S. 3–13.

17. Hase O. Die Koberger. Eine Darstellung des buchhändlerischen Geschäftsbetriebes in der Zeit des Überganges vom Mittelalter zur Neuzeit. 2nd ed. Leipzig, Breikopf & Hrätel, 1885. 462 s. (repr. Amsterdam-Wiesbaden 1967).

18. Leonardus, de Utino. *Sermones aurei de sanctis...* [Collogne] : [Ulrich Zell], 1473. [243 f.]. [In Latin].

19. Mowery J. F. Clasps, Schliessen, Clausuren. A Guide to the Manufacture and the Literature of Clasps // Guild of Book Workers Journal, vol. XXIX No 2, Fall 1991 (published 1993), p. 1–58.

20. Museum Noricum oder Sammlung auserlesener kleiner Schrifften, Abhandlungen und Nachrichten aus allen Theilen der Gelahrtheit, vornehmlich der nürnbergischen Geschichte: 1759. Altdorf: Lorenz Schüpfel, 1759. 442 s. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=N45LAAAACAAJ/> Дата звернення : 25.05.2019.

21. Piccard Online. Hauptstaatsarchiv Stuttgart (Wasserzeichenkartei Piccard). URL: <https://www.piccard-online.de//start.php> Дата звернення : 25.05.2019.

22. Schunke I. Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel – und Einbanddurchreibungen: nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben. Berlin: Akademie Verlag GmbH. 1979. Bd. I: Einzelstempel. 1996. Bd. II: Werkstätten. (Beiträge zur Inkunabelkunde 3, Folge. 7, 10).

23. Smith M. M. The design relationship between the manuscript and the incunabile // Myers R.; Harris, M. A millennium of the book: production, design & illustration in manuscript & print, 900–1900. Winchester, DE: Oak Knoll Press, 1994 pp. 23–45.
24. Szirmai J. A. The Archaeology of medieval bookbinding. Aldershot : Ashgate, 1999. 367 p.; il.
25. Utino, Leonardo Da // *McClintock and Strong Biblical Cyclopedia*. URL: <http://www.biblicalcyclopedia.com/U/Utino-leonardo-da.html/> Дата звернення: 25.04.2019.
26. Voragine, Jacobus de. Sermones de tempore, et de sanctis et Sermones quadragesimales Lyon : Jean Trechsel, 1494. [174 f.].
27. Wendehorst, Alfred (Bearb.). Germania Sacra. Historisch-statistische Beschreibung der Kirche des alten Reiches. Neue Folge 26. Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz. Das Bistum Würzburg. [Teil] 4: Das Stift Neumünster in Würzburg. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1989. XI, 262 S.
28. Worms Bible, Germany (Middle Rhineland), 3rd quarter of the 12th century, Harley MS 2804, f. 188v // British Library Catalogue of Illuminated Manuscripts. URL: <https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7860&CollID=8&NStart=2804> Дата звернення: 24.04.2019.
29. Zinchenko S. Metody pracy zalecane dla opisu, lokalizacji i datowania średniowiecznych opraw skórzanych // Libri Descripti. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej «Opis edycji rzadkich i unikatowych» Kharków, 16–19 września 2013 roku . Kraków: Collegium Columbianum, 2016. S. 147–181.

References

1. Viddil rukopysiv. (1934). Akty pro prydbannia rukopysnykh kolektzii, perevirky yikh stanu, vydachi v tymchasove korystuvannia ta materialy do aktiv (spysky, lystuvannia, rospysky ta in.) za 1934 r. [Acts of acquisition of manuscript collections, act of verification of document states, acts on issuing in temporary use and materials for acts (lists, correspondence, receipts, etc.) for 1934]. Fond I, Inventory 1, Unit 44. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Institute of the Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. [In Ukrainian, in Russian].
2. Bazelskyi sobor [Basel Cathedral]. (2019). In *Wikipedia*. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Базельський_собор Accessed: 25.04.2019. [In Ukrainian].
3. Zinchenko, S. (2004). Metodicheskie rekomendacii dlia opisaniia, lokalizacii i datirovaniia srednevekovykh kozhanykh pereplietov s tisnieniem [Methodical recommendations for the description, localization and dating of medieval leather embroidered bindings]. In *Rukopisnaia kniga Drevnei Rusi i slavianskikh stran: ot kodikologii k tekstologii* [Handwritten book of Old Rus and Slavic Countries: From Codicology to Textology]. St. Petersburg : Dmitrii Bulanin. P. 5–18. [In Russian].
4. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1918–2018*. [Institute of Manuscript of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. 1918–2018]. (2018). L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. [In Ukrainian].
5. *Kataloh inkunabul* [Incunabile catalogue]. (1974). B. Zdanevych (Comp.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

6. Kudrytskyi, M. (1926). Biblioteku Volynskoho Tsentralnoho Naukovo-Doslidchoho Muzeiu... [Library of Volyn Central Research Museum...]. In *Bibliolohichniy visnyk* [Bibliology Bulletin]. Vol. 3, pp. 88–89. Kyiv. [In Ukrainian].

7. Mishchuk, S. M. (2007). P. M. Popov yak bibliohraf rukopysiv ta starodrukiv Volyni [P. M. Popov as a bibliographer of manuscripts and early printed books of Volyn]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. Is. 12, pp. 277–309. Kyiv. [In Ukrainian].

8. Okhrimenko, O. (2018). Zbirka propovidei XV st. iz niurnberzkoho monastyria Sviatoho Ehidiia: avtor, pysets ta chytach [Book of sermons of the 15th century from the Monastery of St. Egidien: the author, a scribe, and a reader]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. Is. 22, pp. 301–312. Kyiv. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/rksu.22.301>

9. Chernukhin, Ye. K. (1994). Rukopysna latynska knyha v fondakh Instytutu rukopysu [Latin manuscripts from the collection of the Institute of Manuscript]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and Book Heritage of Ukraine]. Is. 2, pp. 174–188. Kyiv. [In Ukrainian].

10. Chihold, Ya. (2009) Svobodnye ot proizvola sootnosheniia razmerov knizhnoi stranicy i nabornoj polosy [Free from arbitrariness ratios of book page size and typesetting strip]. In Chihold Ya. *Oblik knigi. Izbrannye o knizhnom oformlenii i i tipografike* [The Image of the book. Favorites on book design and typography]. Moskva : Izdatelstvo Studii Artemiia Lebedeva. Pp. 53–86. [In Russian].

11. Yakiv Vorahinskyi. (n.d.). In *Wikipedia*. Retrieved from: http://uk.wikipedia.org/wiki/Яків_Ворагінський Accessed: April 25, 2019, [In Ukrainian].

12. Briquet's *Opuscula*. The collected works of C. M. Briquet without Les filigranes. E. J. Labarre (Ed.). (1955). Hilversum : Paper Publications Society. [In French].

13. Vultejus, H. (1631). Consiliorum Sive Responsorum Doctorum Et Professorum Facultatis Juridicae In Academia Marpurgensi : Opera Omnia ... (Vol. 4). Francofurti ad Moenum Tampachius. [In Latin].

14. EBDB : Einbanddatenbank : Digitalisierung der Durchreibungen von Bucheinbänden des 15. und 16. Jahrhunderts. Retrieved from: www.hist-einband.de/start.php Accessed: 25.04.2019. [In German].

15. British Library (n. d.). Estoire del Saint Graal, France (Saint-Omer or Tournai?). Pp. 1315–1325, Royal MS 14 E III, f. 6v. In *British Library Digitised Manuscripts*. Retrieved from: <http://britishlibrary.typepad.co.uk/digitisedmanuscripts/2014/06/the-burden-of-writing-scribes-in-medieval-manuscripts.html#sthash.Bn9DoJgp.dpuf/> Accessed: 24.04.2019.

16. Goldschmidt, E. (1928). Prinzipien zur Lokalisierung und Datierung alter Einbände In *Jahrbuch der Einbandkunst*. Vol. 2, pp. 3–13. Leipzig. [In German].

17. Hase, O. (1885) Die Koberger. Eine Darstellung des buchhändlerischen Geschäftsbetriebes in der Zeit des Überganges vom Mittelalter zur Neuzeit. Leipzig, Breikopf & Hrätel (2nd ed.). [In German].

18. Leonardus, de Utino (1457). *Sermones aurei de sanctis...Venetiis* : [Johann von Köln und Johann Manthen]. Retrieved from: <https://www.digitale-sammlungen.de/in->

dex.html?c=zeit_index&kl=1475&zeitintervall_von=750&zeitintervall_bis=1999&l=en/ Accessed: 25.05.2019. [In Latin]

19. Mowery, J. F. (1993). Clasps, Schliessen, Clausuren. A Guide to the Manufacture and the Literature of Clasps. In *Guild of Book Workers Journal*. Vol. XXIX, No. 2, pp. 1–58.

20. Schüpfel, L. (1759). *Museum Noricum oder Sammlung auserlesener kleiner Schrifften, Abhandlungen und Nachrichten aus allen Theilen der Gelahrtheit, vornehmlich der nürnbergischen Geschichtt : 1759*. Altdorf: Lorenz Schüpfel. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?id=N45LAAAACAAJ/> Accessed: 25.05.2019. [In German].

21. Piccard (n.d.). Wasserzeichenkartei Piccard. Retrieved from: <https://www.piccardonline.de/start.php> Accessed: 25.05.2019. [In German].

22. Schunke, I. (1979, 1996). *Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel – und Einbanddurchreibungen: nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben*. (Bd. I– II). Berlin: Akademie Verlag GmbH. [In German].

23. Smith, M. M. (1994). The design relationship between the manuscript and the incunable. In Myers R.; Harris, M. *A millennium of the book: production, design & illustration in manuscript & print, 900–1900*. Pp. 23–45. Winchester, DE: Oak Knoll Press.

24. Szirmai, J. A. (1999). *The archaeology of medieval bookbinding*. Aldershot, Ashgate.

25. Utino, Leonardo da (n.d.). In *McClintock and Strong Biblical Cyclopedia*. Retrieved from: <http://www.biblicalcyclopedia.com/U/Utino-leonardo-da.html/> Accessed: 25.04.2019.

26. Voragine, Jacobus de. (1494). *Sermones de tempore, et de sanctis et Sermones quadragesimales*. Lyon : Jean Trechsel. [In Latin].

27. Wendehorst, Alfred (Bearb.). (1989). *Germania Sacra. Historisch-statistische Beschreibung der Kirche des alten Reiches. Neue Folge 26. Die Bistümer der Kirchenprovinz Mainz. Das Bistum Würzburg*. [Teil] 4: Das Stift Neumünster in Würzburg., Berlin; New York : Walter de Gruyter. [In German].

28. British Library (n. d.) Worms Bible, Germany (Middle Rhineland), 3rd quarter of the 12th century, Harley MS 2804, f. 188v. In *British Library Catalogue of Illuminated Manuscripts*. Retrieved from: <https://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7860&CollID=8&NStart=2804> Accessed: 24.04.2019.

29. Zinchenko, S. (2016). Metody pracy zalecane dla opisu, lokalizacji i datowania średniowiecznych opraw skórzanych [Methodical recommendations of the description, localization and dating of the medieval leather bindings]. In *Libri Descripti. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej «Opis edycji rzadkich i unikatowych»* Charków, 16–19 września 2013 roku. [Libri Descripti. Proceedings of the International Scientific Conference «Description of rare and valuable publication», 16–19 September 2013]. Pp. 147–18. Krakow. [In Polish].

Svitlana Volodymyrivna Zinchenko,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher of the Department of Manuscripts and Old Printed Books,

Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv

ORCID: 0000-0003-1014-0309

e-mail: zinsvitlana@ua.fm

Yevhen Kostiantynovych Chernukhin,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Researcher of the Judaica Fonds Department,

Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0003-4906-0787

e-mail: geikle@hotmail.com

Olena Mykhailivna Halchenko,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Senior Researcher of the Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

ORCID: 0000-0003-1020-4675

e-mail: irnbuv@gmail.com;

Galchenko@nbuv.gov.ua

A Roman Catholic homiletics 15th century manuscript from the St. Egidien monastery in Nuremberg: *addenda et corrigenda* to a scientific description

Aim of the research is to study the structure, content, certain textual peculiarities, provenance, inscriptions and notes of the Latin late medieval manuscript, to analyze the structure of the codex and used materials, to determine the time and to localize the place of its writing and binding. **Methodology** involves the complex use of the statistical, comparative, empirical methods, and the method of source heuristics, the special methods of codicology and biblioegy taking into account the regional characteristics of the codex as well. **Scientific novelty.** For the first time, a detailed visual and textual study of the structure of the codex was carried out. The comprehensive information about the design and features of the making of the codex (book block, binding), its physical condition and preservation of its components is provided. New assumptions were made regarding the authorship of the texts and their further attribution. For the first time the margin inscriptions were presented and commented, the illustrations added. The place of manufacture and binding of the codex was localized, the time of its creation specified, narrowing the time borders to seven years. **Conclusions.** The codex includes sermons on 26 special dates of the Church calendar in winter time, from St. Andrew's day to the feast of Corpus Christi. Some sermons had been attributed to Jacobus de Voragine already by the scribes of the codex. The bookbinding was made of blind stamped pigskin over wooden boards, with metal clasps and cornerpieces and a title under the brass frame. The first initial includes a miniature representing a clergyman with a book. Initials were decorated with multi-coloured and gilded floral embellishments according to the decoration style of manuscripts and incunabula of those times. A dona-

tion note says that the manuscript was handed to the St. Egidien monastery in March 1472. The codex was probably written and bound in the Benedictine monastery of St. Egidien in Nuremberg in 1465–1472. The most probable provenances of the codex were the collection of Chaudoirs family, the library of the Roman Catholic Seminary or Roman Catholic Bishops Library, that in the 1920s made a part of the Volyn State Museum collection in Zhytomyr, which was later transferred to the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Key words: homiletics, St. Egidien monastery in Nuremberg, Latin manuscripts, Middle Ages, bookbinding decoration.

Светлана Владимировна Зинченко,

кандидат исторических наук,

старший научный сотрудник отдела рукописей и старопечатных книг

Национального музея во Львове имени Андрея Шептицкого

ORCID: 0000-0003-1014-0309

e-mail: zinsvitlana@ua.fm

Евгений Константинович Чернухин,

кандидат филологических наук,

старший научный сотрудник отдела фондов иудаики Института рукописи

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ORCID: 0000-0003-4906-0787

e-mail: geikle@hotmail.com

Елена Михайловна Гальченко,

кандидат исторических наук, старший научный сотрудник,

старший научный сотрудник отдела кодикологии и кодикографии

Института рукописи Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ORCID: 0000-0003-1020-4675

e-mail: irnbuv@gmail.com;

Galchenko@nbuv.gov.ua

Рукописный памятник римско-католической гомилетики XV в. из монастыря св. Эгидия в Нюрнберге: addenda et corrigenda к научному описанию

Цель работы. Исследовать структуру, содержание, отдельные текстологические особенности, провениенции, сопутствующие записи и пометки латинской рукописи эпохи позднего Средневековья, проанализировать конструкцию кодекса и материалы, использованные для его создания. Установить время написания и переплетения рукописи, а также локализовать место её изготовления. **Методология исследования** предполагает использование комплекса статистического, сравнительного, эмпирического методов и метода источниковедческой эвристики, а также специальных методов кодикологии и библиопегистики с учетом региональных особенностей бытования кодекса. **Научная новизна.** Впервые проведено детальное визуальное и текстологическое изучение структуры текста. Представлена информация о конструкции и особенностях изготовления кодекса (книжного блока,

переплета), физического состояния и сохранности его составляющих. Высказаны новые предположения относительно авторства отдельных текстов и их дальнейшей атрибуции. Впервые приведены и прокомментированы сопутствующие записи, представлены иллюстрации, локализовано место изготовления кодекса и его переплета, уточнено время их создания, сужены его границы в пределах семи лет.

Выводы. Кодекс содержит беседы на 26 знаменательных праздников церковного календаря «зимней поры» – от дня св. Андрея до дня Тела и Крови Христовых. Часть бесед атрибутирована еще составителями кодекса как сочинения Якова Ворагинского. Кодекс переплетен в светлую кожу со слепым тиснением и металлической фурнитурой и заголовком в медной фенестре. В начале кодекса в инициале находится миниатюра с изображением священнослужителя с книгой. Многоцветные инициалы украшены сусальным золотом и растительными мотивами в стиле оформления рукописей и инкунабул того времени. Вкладная запись свидетельствует о поступлении рукописи в монастырь св. Эгидия в марте 1472 г. Местом изготовления кодекса и его переплета, вероятнее всего, был также бенедиктинский монастырь св. Эгидия в Нюрнберге в 1465–1472 годы. Наиболее вероятными источниками поступления кодекса были коллекция Шодуаров, библиотека римо-католической семинарии или библиотека римо-католических бискупов, в 1920-е годы входившие в собрание Волинского государственного музея в Житомире, которое впоследствии было передано в Национальную библиотеку Украины имени В. И. Вернадского.

Ключевые слова: гомилетика, монастырь св. Эгидия в Нюрнберге, латинские рукописи, Средневековье, оформление переплетов.

*Стаття підготовлена 20 березня 2019 року;
подана до друку 10 квітня 2019 року.*